

Wojna cywilizacji w myśli Aleksandra Dugina

*The clash of civilizations
in Alexander Dugin's thought*

Marcin Jędrzyak, Uniwersytet Wrocławski

STRESZCZENIE

Artykuł poświęcony jest zagadnieniu wojny cywilizacji w myśli rosyjskiego filozofa Aleksandra Dugina. Myśliciel ten jest twórcą specyficzniej rozumianej ideologii geopolityki oraz tzw. Czwartej Teorii Politycznej, w których doszukiwać się można inspiracji ideologią Eurazjatyizmu z okresu międzywojennego. Jednym z najważniejszych osi ideologii Dugina jest przedstawienie konfliktu dwóch formacji: cywilizacji morza i cywilizacji lądu, tożsamych częściowo z cywilizacją zachodnią oraz rosyjską. Dugin tworzy własną definicję cywilizacji oraz rysuje ich specyficzną charakterystykę, bardzo negatywnie oceniając cywilizację zachodnią i ideologię liberalną. Jej ekspansywny, zdaniem Dugina, charakter prowadzi do nieuniknionego konfliktu z cywilizacją eurazjatycką. Rolę oraz przyczyny tego konfliktu da się prześledzić na podstawie opublikowanych prac oraz wywiadów tego autora. W artykule pokazano też jak Dugin rozumie pojęcie cywilizacji a także ich konfliktu.

Słowa kluczowe: Eurazjatyzm, neoimperializm, wojna cywilizacji, Dugin.

The focus of the article is to describe the clash of civilization in the political thought of Russia philosopher Alexander Dugin. Dugin is an author of originally formulated ideology of geopolitics and so called Fourth Political theory. Both are loosely inspired by the ideology of Euroasianism, which originated in the inter war period. One of the main axis of Dugin's ideology is the clash of two formations: civilization of the sea and the civilization of the land, which can be associated with the civilization of the west and the Russian civilization. Dugin creates his own definition of civilization and shapes their specific characteristic. His approach towards western civilization and liberal ideology is considered very negative. Their expansive character would unavoidably lead to the conflict with the Eurasian civilization. An idea of this conflict and its reasons can be recreated on the basis of Dugin's works and interviews. In the article shows also how Dugin understands the matter of civilization and – the clash of civilizations.

Keywords: Eurasianism, neo-imperialism, civilization war, Dugin.

ABSTRACT

Wstęp

Postać rosyjskiego myśliciela politycznego Aleksandra Dugina w ostatnim czasie zyskała dość duże zainteresowanie mediów. Ten moskiewski filozof przedstawiany jest często jako jeden z głównych twórców rosyjskiej ideologii neoimperialnej i jako część zaplecza intelektualnego rządu rosyjskiego (Wachnicki 2016; Tolstoy, McCaffray 2016). Zdaniem niektórych badaczy, ideologia Dugina, łącząca w sobie elementy mistycyzmu, eurazjatyizmu, rosyjskiego misjonizmu oraz konserwatywnej rewolucji, inspirowała działania podjęte przez Rosję na Ukrainie (Wojnowski 2014b).

Biografia A. Dugina jest w Polsce dość dobrze znana. Urodził się w 1962 roku w Moskwie. W latach 80. związany był z opozycją antykomunistyczną (Gołąbek 2012) i angażował się w działalność środowisk dysydenckich (Wojnowski 2014a). W latach 90. stał się jedną z czołowych postaci tzw. Partii Narodowo-Bolszewickiej, potem Narodowego Frontu Bolszewickiego (Wojnowski 2014a). Ze środowiskiem tym skłócił się i rozstał dopiero w 1998 roku. We wczesnych latach 90. Dugin pracował w archiwach KGB, skąd wykraść miał materiały poświęcone tematowi pogaństwa oraz okultyzmu. W tym samym czasie wszedł także w kontakt z dziennikarzem J. Worobiewskim, z którym prowadził audycje radiowe poświęcone tematyce metafizyki i okultyzmu (Wojnowski 2014a). Od 1992 roku prowadził wykłady z geopolityki w rosyjskiej Akademii Sztabu Generalnego. Za przełom w jego karierze można uznać wydanie w 1997 roku podręcznika *Podstawy geopolityki* (Wojnowski 2014a), w któ-

rym po raz pierwszy dokonał syntetycznego wyłożenia swojej teorii starcia między „cywilizacją lądu” a „cywilizacją morza”. Od tego czasu jego wpływy wśród rosyjskich środowisk decyzyjnych rosły, o czym może świadczyć fakt, że od 1999 do 2003 roku był szefem Centrum Ekspertyz Geopolitycznych przy G. Sielczenowie – przewodniczącym Dumy Państwowej Federacji Rosyjskiej (Madejski 2011). Ponadto Dugin jest założycielem dwóch organizacji, mających na celu promocję jego idei: Ruchu Eurazjatyckiego oraz tzw. Klubu Izborskiego. Podmioty te prowadzą działalność wydawniczą, naukową oraz publicystyczną. Od 2012 roku Dugin był ekspertem i doradcą kolejnego przewodniczącego Dumy Państwowej – S. Naryszkina. Często występuje on w rosyjskiej telewizji w roli eksperta. Jest założycielem fundacji „Arctogeja” i „Ewrazia”, redaktorem naczelnym pism „Eliementy: Jewrazijskoje obozrienije”, „Miłyj Angiel” oraz gazety „Jewrazijskoje Wtorzenije” (Madejski 2011).

Sam Dugin jest autorem kilkunastu książek, wśród których za najważniejsze uznać należy *Misteria Eurazji* (1991), *Teorię hiperborejską, Konserwatywną Rewolucję* (1994), *Podstawy geopolityki* (1997) oraz *Czwartą Teorię Polityczną* (2009). Jego dorobek obejmuje też wiele artykułów publicystycznych czy audycji radiowych. Wśród badaczy panuje zasadniczo zgodność, iż ideologia Dugina ma pewien wpływ na rosyjskie władze państwowe, wojskowe oraz radykalne środowiska polityczne. Jak stwierdza M. Laruelle, Dugin „ma faktyczny quasi-monopol w pewnych sferach rosyjskiego spektrum ideologicznego. (...) Jest jedynym istotnym teoretykiem rosyjskiej skrajnej prawicy. Jest jednocześnie na rubieżach, jak i w centrum

zjawiska rosyjskiego nacjonalizmu” (Laruelle 2016: 1). Polski historyk A. Nowak uważa, że przynajmniej część jego sposobu myślenia przeniknęła do sposobu myślenia rosyjskich elit politycznych – ta dotycząca relacji Rosji z Europą oraz Europą Środkowo-Wschodnią (Nowak 2004). Dugina nie można więc traktować jako marginesu rosyjskiej myśli politycznej – jest to osoba wpływowa w rosyjskich środowiskach wojskowych, którego myśl jest promowana zarówno w Wojskowej Akademii Sztabu Generalnego, a jego prace są zalecane jako podręczniki akademickie (Wojnowski 2014a), znane są też prezydentowi W. Putinowi, chociaż nie należy przeceniać jego wpływu na tą postać (Shlapentokh 2007).

Wspominając o Duginie konieczne jest zwrócenie uwagi na przedstawianą przez niego wizję losów świata po końcu zimnej wojny. Biorąc pod uwagę dychotomię między wizją „końca historii” F. Fukuyamy oraz „zderzenia cywilizacji” S. Huntingtona, zbliża się on bardziej do stanowiska tego drugiego. W wizji Dugina świat po Zimnej Wojnie dąży do kolejnej konfrontacji cywilizacji: jednak jego wizja odbiega od przedstawionej przez amerykańskiego politologa, opiera się też na specyficznym rozumianiu teorii geopolityki. W polskiej nauce nie przedstawiono dokładnie jego koncepcji wojny cywilizacji, jej roli w myśli filozoficznej i politycznej, skupiając się na wątkach geopolitycznych, przy niewielkim docenieniu ich łączności z pozostałymi elementami jego ideologii. W polskiej literaturze duginowskie ujęcie wojny cywilizacji jest pokazywane raczej jednomyślnie. Nie dziwi to wobec niezwykle skomplikowanej, niezbyt spójnej oraz często sprzecznej ze sobą myśli Dugina. Koncepcja ta stale jednak towarzyszy jego rozmyśleniom i oparta jest na konkretnej wizji świata.

Podstawowe aspekty myśli Aleksandra Dugina

Badacze myśli A. Dugina zwracają uwagę na wiele charakterystycznych cech: okultyzm, misjonizm, mistycyzm, konserwatywny rewolucjonizm, konserwatywny integralny, narodowy bolszewizm, neoimperializm, neoeurazjyzm (Massaka 2001). Wszystkie te wątki pozostają ze sobą w znacznym powiązaniu i bardzo trudno byłoby dokonać ich rozdzielenia i osobnej analizy. Ponadto jest on twórcą swoistego rozumienia geopolityki oraz koncepcji tzw. Czwartej Teorii Politycznej. Jednocześnie określa się on jako „neoeurazjata”, co jest nawiązaniem do jednego z nurtów rosyjskiej filozofii okresu międzywojennego.

Ideologia Eurazjyzmu pojawiła się w kręgu rosyjskich działaczy emigracyjnych w latach 20. XX wieku. Z jej powstaniem łączy się postacie M. Trubieckoj, P. Sawickiego, G. Florowskiego oraz P. Suwczyńskiego (Eberhardt 2005). Eurazjyzm łączył w sobie wiele nurtów: historyczny, geograficzny, ekonomiczny, kulturalny, polityczny (Bassin, Glebov, Laruelle 2015). Wszystkie miały jednak wspólne założenie: wyjątkowy, osobny od kultury europejskiej oraz azjatyckiej, charakter cywilizacji rosyjskiej. Eurazja stanowić miała przy tym jedność terytorialną oraz duchową. Co za tym idzie, Rosja, leżąca na terenie Eurazji, nie należy ani do Europy, ani do Azji; jest osobnym bytem, położonym na dwóch kontynentach i powinna być traktowana jako całość, „trzeci kontynent” (Eberhardt 2005). Dzielił go na trzy części. Pierwszą był półwysep Europejski (Europa zachodnia), za którym znajdowały się trzy równiny: wschodnioeuropejska, turkistańska i syberyjska (czyli Eurazja właściwa, Rosja). Trzecią i ostatnią

częścią była Azja właściwa. Granica między Europą a Eurazją była w zasadzie ustalona, jednak granica z Azją ulega częstym zmianom i wciąż jest otwarta, co znacząco potwierdził średniowieczny najazd Mongołów.

Jednolity charakter Eurazji skłaniał też niektórych Eurazjatów do uznania, że warunki naturalne determinują także konieczność politycznej oraz ekonomicznej jednolitości tego terytorium – ludy Eurazji łączy bowiem także wspólnota losów (Massaka 2001). Zgodnie z tą specyficzną filozofią geograficzną, to warunki naturalne niejako zrodziły geopolityczną misję Rosji do stania się podmiotem realizującym tę jedność na płaszczyźnie politycznej. Eurazjyzm zakładał odrzucenie wpływów europejskich i tworzenie wspólnoty opartej na wartościach eurazjatyckich. Oznaczać to miało odrzucenie indywidualizmu na rzecz życia we wspólnocie, odejście od racjonalizmu na rzecz mistycyzmu, odejście od fragmentarystycznego podejścia do nauki na rzecz holistycznego (Laruelle 2015). Jednocześnie jednak ta wspólnota nie miała stanowić jakiegś bezkształtnej masy, ale zapewniać wszystkim poczucie wolności i tolerancji. Miało się to dokonać za pomocą kategorii tzw. Symfonii. Eurazja miała stanowić tzw. Osobowość symfoniczną (Massaka 2001). Oznaczać to miało, że narody w jej ramach współbrzmiały: państwo ma pewną „kulturoosobowość”, która przekłada się na symfoniczne myślenie całego narodu. Wola ta miała być realizowana przez jedyną dozwoloną partię – Organizację Eurazjatycką. W ten sposób powstać ma państwo Prawdy, kierujące się zasadami prawosławia. Prawosławie stanowi zresztą najważniejszy i centralny element zarówno kultury, jak i państwa. Nie stanowi ono tak do końca religii, jest bardziej elementem kulturowym. Prawosławie ma być w tej myśli pewnym cementem, za pomocą którego dokonuje się połączenie duchowe wszystkich narodów Eurazji.

Ważnym elementem dorobku Eurazjatów jest własna interpretacja rosyjskiej historii. Odeszli oni bowiem od zwyczajowego uznania Kijowa i Rusi Kijowskiej za klucz do historii Rosji. Według nich najważniejszym momentem w historii tego kraju był najazd Mongołów. To właśnie on stworzył unikalną, rosyjską kulturę. W aspekcie kulturowym Rosjanin, mimo że składa się z cech turańskich i rosyjskich, jest jednak w przeważającej części Turańczykiem-Azją. Przedkładało się to także na rosyjską historiozofię – oto bowiem Rosja stanowi most między Rosją a Azją, przez który wartości azjatyckie mogą przedostać się do umierającej i zdegenerowanej Europy (Nadskakuła 2013). Z drugiej strony misja Rosji objawia się też w oporze przed atakami sąsiednich cywilizacji: Tatarów, Turków, zachodu. Rola historyczna Rosji została jej wyznaczona przez jej położenie geopolityczne. Z tą kwestią powiązany jest także eurazjatycki misjonizm, zgodnie z którym zadaniem tej cywilizacji jest zbawienie świata. Misja ta ma charakter dwukierunkowy: po pierwsze zbudowanie wielonarodowej wspólnoty na terenie Eurazji, po drugie zaś: przeniesienie do Europy prawosławnych wartości kulturowych.

Dugin jako samozwańczy kontynuator filozofii eurazjatyckiej przejmie niektóre elementy ich dorobku: przekonanie o oryginalności kultury rosyjskiej, jej misjonistyczny charakter, negatywne nastawienie do kultury zachodu oraz jego rzekomej misji dziejowej. Wydaje się, że myśl Dugina od innych geopolityków czy Eurazjatów odróżnia przede wszystkim znaczne skupienie się na wątkach nie tyle metafizycznych, co wręcz ezoterycznych. Widzi on np. postępujący upadek zachodu jako wyraz stosowania w świecie zachodnim

kabały (Aptekman 2006). Sam nazywa się kapłanem Eurazjatyizmu i twórcą jego mitu (Madejski 2011). Przynajmniej też, że nad projektem eurazjatyckim czuwać mają siły nadprzyrodzone (Дугин 2000). Rosja działa jego zdaniem jako Katechon, Trzeci Rzym, Nowy Izrael pokazujący światu nową ideę duchową (Дугин 2000). Prawosławie zachowało w jego mniemaniu charakter ezoteryczny, czyli pozwalający na szukanie czegoś więcej niż tylko zbawienie własnej duszy, ale pozwalający przejść na „ponadindywidualne poziomy istnienia” (Дугин 2000). Stanowi to dobrą platformę do treści misjonistycznych.

W pracach Dugina wyraźnie odbija się (choć nie powinno się mówić o bezpośredniej kontynuacji) retoryka rosyjskiego posłannictwa dziejowego. Wedle tego założenia, Rosja jako najpotężniejsze państwo prawosławne, prowadząc politykę, realizuje przy tym zasadniczą misję. Treścią tej misji jest ochrona „Świętej Rusi”, jedyne bastionu prawdziwego chrześcijaństwa przed jego wrogami – najczęściej widzianymi na zachodzie. Konieczna jest więc izolacja oraz ochrona oryginalnej, eurazjatyckiej cywilizacji. To jednak zaledwie jedna część rosyjskiej misji. Ta ma bowiem także wymiar zewnętrzny: niezbędna jest też ekspansja rosyjskiej prawdy na inne narody (Nadskakuła 2013). Dugin znany jest najbardziej ze stworzenia własnej koncepcji geopolityki. Należy wskazać, że w kontekście Dugina geopolityka nabiera zupełnie nowego znaczenia niż tradycyjne jej rozumienie jako jakaś forma nauki lub doktryny. W jego ujęciu geopolityka staje się w istocie formą światopoglądu lub ideologii. Jak stwierdza w *Podstawach geopolityki*: „to światopogląd władzy, nauka o władzy i dla władzy. (...) Dyscyplina politycznych elit, zarówno tych rzeczywistych, jak i alternatywnych (...). We współczesnym świecie to podręcznik władzy, który zawiera podsumowanie tego, co należy rozważyć przy podejmowaniu globalnych (ważnych decyzji), takich jak tworzenie sojuszy, rozpoczynanie wojen, wdrażanie reform, restrukturyzacja społeczeństw, wprowadzanie sankcji ekonomicznych i politycznych na dużą skalę” (Wojnowski 2010b).

Geopolityka ma więc być jakimś sposobem myślenia, któremu przydaje się różną rolę. Ma uzasadniać podejmowane decyzje polityczne (co widać we wskazanym cytacie), być narzędziem propagandy (Gołąbek 2012), pewnym budulcem tożsamości, narzędziem konsolidacji elit politycznych (Wojnowski 2010a). Wyznawca teorii Dugina ma myśleć przestrzennie: przestrzeń ta może być zaś określona za podstawie różnych przesłanek: cywilizacji, stref wpływów czy tzw. geografii sakralnej. Według A. Nowaka geopolityka Dugina ma zastąpić komunizm jako „Wielka Nauka”, pewna podstawa programowa rosyjskich elit (Nowak 2004). Treścią jego teorii geopolitycznej jest uznanie, że celem Rosji jest stworzenie na terenie Eurazji nowego Imperium. W pierwszej kolejności obejmować powinno przestrzeń postradziecką (Дугин 2000). W dalszej kolejności konieczne jest przejście tzw. Rosyjskiego południa, tak by nie dopuścić do jego integracji ze światem zachodnim: są to tereny od Bałkanów, przez Kaukaz, Azję Środkową po Mongolię i Tybet. Imperium Eurazjatyckie powinno w następnej kolejności dążyć do stworzenia wspólnoty politycznej z tzw. Kontynentalną Europą pod przewodnictwem Niemiec, z którymi zostałyby dokonany podział wpływów na terenie Europy Środkowej (Kaczyńska 2013). Ponadto postuluje on stworzenie dwóch kolejnych imperiów: Oceanu Spokojnego pod przewodnictwem Japonii oraz Imperium Środkowoeurazjatyckiego z Iranem na czele. Centrum tego „Imperium Wielkich Przestrzeni”

miałaby się stać Rosja. Jednocześnie wpływy Stanów Zjednoczonych Ameryki zostałyby odsunięte daleko od granic Rosji (Дугин 2000). W ten sposób powstać ma nowy, lepszy porządek światowy, odrzucający narzucony przez USA system unipolarny.

Oprócz geopolityki niezwykle istotnym elementem myśli Dugina jest koncepcja tzw. Czwartej Teorii Politycznej, wyrażonej w książce o tej samej nazwie. Czwarta Teoria Polityczna (w skrócie 4PT) ma stanowić narzędzie oporu wobec myśli liberalnej – „ponad prawicą i lewicą, ale przeciw centrum” (<http://www.4pt.su/> 2016). Zdaniem Dugina, po zimnej wojnie świat zdominowała ideologia liberalizmu. Ideologia ta jest oceniana bardzo negatywnie. Jak pisze jeden ze zwolenników 4PT: „zamiast (końca historii) niego mamy nomadyczne ‘społeczeństwo informacyjne’ złożone z egoistycznych osób-atomów, które pożerają chciwie owoce techno-kultury. Ponadto, ogromne ekonomiczne zapaści przetaczają się przez świat; mają miejsce krwawe konflikty zbrojne (wiele lokalnych powstań, ale też długotrwałe wojny o międzynarodowej skali); i tak rozczarowanie dominuje nasz świat o wiele bardziej niż powszechna utopia zapowiedziana w imię ‘postępu’” (Sawin 2016). Jednocześnie na przeszczerzeni dziejów ideologii tej wyzwanie próbowały rzucić dwie inne ideologie: socjalizm oraz faszyzm. Obie poniosły jednak dotkliwą klęskę.

Naprzeciw szkodliwej ideologii liberalnej wyjść ma opracowana przez Dugina 4PT. Jak pisze L. Sykulski, 4PT ma stać się formą „krucjaty” przeciwko postmodernizmowi, społeczeństwu postindustrialnemu i globalizacji wraz z jej zapleczem techniczno-logistycznym (Sykulski 2014). Teoria ta nie jest jednak gotową ideologią, lecz jedynie stanowić pewien przyczynek do jej poszukiwania, zadawania ważnych ontologicznych pytań. Jest to jedynie pewnego rodzaju koncept, zbiór koncepcji albo jedynie teoretyczna definicja (Dugin 2012). Zawiera ona w sobie pewne idee: ma integrować w siebie elementy ideologii neoeurazjatyizmu, czy narodowego bolszewizmu (Sykulski 2014), widać też wyraźnie wpływ misjonizmu i geopolityki Dugina. Jednak zasadniczo Dugin nie daje jednoznacznej odpowiedzi czym 4PT ma być, wskazuje bardziej czym ona nie jest i jakimi metodami powinna się posługiwać.

Jak pisał L. Sawin, jeden z głównych współpracowników Dugina: „koniecznym jest wyrzeczenie się (neo)liberalizmu, a także rewizja starych kategorii oraz najprawdopodobniej całej zachodniej filozofii. Powinniśmy odkryć nową polityczną ideologię, która według A. de Benoista będzie Nowym (Czwartym) Nomos Świata. (...) Godnym uwagi jest to, że trzy fale globalizacji były następstwami wspomnianych trzech politycznych teorii (marksizmu, faszyzmu i liberalizmu). W rezultacie, po tym wszystkim, potrzebujemy nowej teorii politycznej, która wytworzy Czwartą Falę: ponowne związanie (wszystkich) Narodów z ich wiecznymi wartościami” (Sawin 2016).

Czwarta Teoria Polityczna ma mieć charakter synkretyczny, zabierając coś z każdej z poprzednich ideologii. Z faszyzmu Dugin, odrzucając stanowczo rasizm, bardzo pozytywnie odnosi się do obecnego w nim etnocentryzmu. Inaczej jednak podchodzi do tej idei: dla niego etnocentryzm nie oznacza jednak nadrzędności jednego etnosu nad drugim. Wręcz przeciwnie, zakłada ich równość. Wartości danego narodu mają być najwyższą wartością 4PT jako fenomen kulturowy. Jako pewna wspólnota języka, wierzeń religijnych, obyczajów, podziału zasobów i wysiłków; pewien organiczny byt (Dugin 2012). Z komunizmu warto jest przejść, zdaniem Dugina,

krytykę liberalizmu i stosunków kapitalistycznych, potępienie burżuazji i odrzucenia nazywania wolnością i postępem zniewolenia jednego człowieka przez drugiego. Z liberalizmu należało przejąć samą ideę wolności, jednak bez stawiania na piedestale jednostki. Wolność ma mieć paradoksalnie charakter absolutny, być wolnością bez znaczenia dla jej kierunków oraz celu i stanowić rdzeń i centrum 4PT (Dugin 2012).

Niezwykle obszerne rozważania Dugina zawierają również wiele uwag dotyczących cywilizacji, a konkretnie ich wzajemnym relacjom. Dugin występuje tutaj jako rzecznik osobnej, oryginalnej cywilizacji eurazjatyckiej, która jest uosabiana przez Rosję. Cywilizacja ta ma do spełniania misję, która urzeczywistnia się w nieuchronnym konflikcie z innymi cywilizacjami. Warto nadmienić, że w rosyjskiej myśli politycznej niekiedy rozróżnia się pojęcia kultury oraz cywilizacji. Kultura w tym ujęciu to pewna komplementarna całość idei i wartości, sposobu odczuwania świata i myślenia, łącznie ze strukturami duchowymi i społecznymi, gdzie centralną rolę pełnią czynniki religijne – kultury są doskonałe, jeżeli realizują jakiś „Boży scenariusz”. „Cywilizacja” z kolei to sfera osiągnięć materialnych, czysto ludzkich (Kotlarski 2000). Dugin nie posługuje się tym rozróżnieniem, formułując własne spojrzenie na pojęcie cywilizacji.

Typologia cywilizacji u Aleksandra Dugina

Należy zauważyć, że Dugin podziału cywilizacji dokonuje niejako na dwóch płaszczyznach. W *Podstawach geopolityki* formułuje on tezę o istnieniu dwóch „nadcywilizacji”, których rywalizacja jest determinowana geograficznie oraz historycznie. Chodzi tutaj o podział cywilizacji na tellurokrację oraz tallasokrację (Дугин 2000). Tellurokracja stanowi cywilizację lądu, które cechami były ekspansja oraz autokracja. Tallasokracja to cywilizacja morza, której główną treścią jest handel. Właściwym jej ustrojem jest demokracja; właściwa tellurokracji jest ideokracja. Obie nadcywilizacje mają charakterystyczny zestaw przymiotów, niejako naśladujący ich lądowy lub morski charakter. Tellurokracja jest więc oparta na osiadłości, konserwatyzmie, surowych normach prawnych, poszanowaniu tradycji, twardej etyce. Tellurokracja sprzyja hierarchii oraz kolektywizmowi. Tallasokracja jest jej przeciwieństwem: jest typem dynamicznym, naukowym, dążącym do rozwoju technicznego. Jest oparta na handlu, indywidualizmie (Дугин 2000). Prawo w talassokracji ma rzekomo zlewać się w jedno z etyką, a jej normy stają się rozmyte i zrelatywizowane (Дугин 2000). Wad tych nie ma tellurokracja.

W wymiarze geopolitycznym tellurokracja stanowi Wielki Ląd, tzw. *Heartland*. Na styku Tellurokracji i Tallasokracji znajduje się tzw. *Rimland*, czyli teren mogący w przyszłości stać się częścią dowolnej z tych cywilizacji. Tereny takie występują także wokół Rosji. Należy zauważyć, że w tym względzie idea Dugina nie jest oryginalna i w znacznej części została zaczerpnięta z myśli brytyjskiego geopolityka H. Mackindera: obecne są w niej zarówno wątek istnienia *heartlandu*, jak i podział cywilizacji na morskie oraz lądowe, a także dający się prześledzić od czasów starożytnych konflikt (Jean 2003). Jednocześnie jednak rosyjski filozof nadaje temu podziałowi nowe ramy. Mackinder pisze o mocarstwach, Dugin zaś o cywilizacjach. W tym ujęciu pewna przestrzeń (zarówno w sensie geograficznym, jak i kulturowym) determinuje istnienie jakiegoś mocarstwa dominującego, staje się niemalże jego synonimem. Ponadto, w przeci-

wieństwie do Mackindera, Dugin dodaje elementy wartościujące i metafizyczne. Pozytywnie oceniana jest cywilizacja lądu, negatywnie zaś: cywilizacja morza.

Zdaniem Dugina obie te „nadcywilizacje” już od czasów antycznych walczą ze sobą o dominację na świecie – kolejnymi wcieleniami tej wojny były zarówno wojny tallasokratycznych Aten z tellurokratyczną Spartą, jak i Kartaginy (tallasokracji) z Rzymem (tellurokracją). Jak słusznie zauważa B. Gołąbek, taki zabieg nadaje temu konfliktowi charakter pewnego mitu, tworzy archetyp – tak jakby konflikt ten nie wynikał po prostu z konfliktu interesów, lecz został wyznaczony u zarania dziejów przez jakiś Absolut (Gołąbek 2012: 130). Kolejnym wcieleniem tego odwiecznego konfliktu wydaje się być starcie Stanów Zjednoczonych Ameryki z Rosją. USA jako kolejne wcielenie tellurokracji, wdziera się głębiej na terytorium Eurazji. Konieczne według Dugina jest więc wypłatanie się przez Rosję z tzw. pierścienia anakondy, czyli sieci uzależnionych od USA państw otaczających Rosję i potencjalnie stanowiących zagrożenie dla jej osobnego bytu. Nie chodzi tu jednak tylko o byt jako państwo, ale jako osobna cywilizacja.

Definicja i typologia cywilizacji w Czwartej Teorii Politycznej

Dużo miejsca kategorii cywilizacji Dugin poświęca w *Czwartej Teorii Politycznej*: cały czwarty rozdział dotyczy zagadnień definicyjnych. Cywilizacja w tym ujęciu jest pojęciem, które należy ujmować zarówno w sensie historycznym, jak i terytorialnym. Historycznie Dugin uznaje cywilizację za pewien stopień zaawansowania społecznego, bardziej rozwinięty od stopnia „barbarzyństwa” (Dugin 2012). W ujęciu terytorialnym „cywilizacja” jest z kolei częściowo zbieżna z pojęciem „imperium” albo „mocarstwo” (ang. *world power*). Cywilizacja jest to pewien rodzaj ekspansji i szerzenia wpływów, który można przypisać jakiemuś „Imperium”. Zbudowana jest na jakiejś podstawie etniczno-kulturowej, która zostaje przekształcona w jakiś uniwersalny standard, który jest następnie przestrzegany przez innych członków danej cywilizacji. Cywilizację utożsamia właściwie z kulturą. Cywilizacja ma mieć w zamierzeniu charakter inkluzywny, w przeciwieństwie do przynależności plemiennej, charakterystycznej dla stanu barbarzyństwa, które zakładają ekskluzywny charakter członkostwa i nie dopuszczają do siebie obcych. Takie rozumienie dość dobrze harmonizuje z duginowskim ujęciem cywilizacji w *Geopolityce*.

Ta cecha cywilizacji ma jednak charakter jedynie pozorny – tak naprawdę bowiem wskazana tutaj właściwość ma znaczenie tylko w przypadku styku cywilizacji z grupą, którą należy uznać za barbarzyńską. Co jednak w sytuacji styku cywilizacji, która z definicji rości sobie prawa do uniwersalizacji z innymi cywilizacjami? Tutaj, zdaniem Dugina, konieczna jest dekonstrukcja tego pojęcia. Cywilizacja traci bowiem w takiej sytuacji swoje inkluzywne cechy: musi bowiem albo uznać tendencje każdej innej cywilizacji do uniwersalizacji albo uznać jej przedstawicieli za barbarzyńców, a cywilizację za heretycką. W ten sposób etap dzikusa czy barbarzyńcy pokonany jest jedynie pozornie – tak naprawdę cywilizacje działają na podstawie tej samej logiki, co człowiek w stanie dzikim. Stąd mają brać się wojny czy nierówne traktowanie państw w prawie międzynarodowym (Dugin 2012).

Należy zauważyć, że w 4PT Dugin nie formułuje zasadniczo własnego podziału cywilizacji, przejmując typologię dokonaną przez S. Huntingtona. Także u Dugina występuje ich 8: afrykańska, buddyjska, konfucjańska, hinduistyczna, islamska, latynoamerykańska, japońska, prawosławna (u Dugina: słowiańsko-prawosławna) oraz zachodnia. Zasadniczo tylko w stosunku cywilizacji zachodniej oraz słowiańsko-prawosławnej dokonywana jest ich charakterystyka oraz wytycznie ich granic. W stosunku do cywilizacji zachodniej zostało to dokonane zarówno w *Czwartej Teorii Politycznej*, jak i *Podstawach geopolityki*. Cywilizacja prawosławna została poddana analizie przede wszystkim w *Podstawach geopolityki* oraz pracy *Geopolityka Postmoderna*. W tym kontekście pamiętać należy o dosyć istotnej cesze myśli Dugina: każda cywilizacja może stanowić na geopolitycznej mapie osobne pole, każda może utworzyć osobne cywilizacyjne „imperium” – ma bowiem do tego zarówno potencjał, jak i poważne powody dla integracji oraz stworzenia w ten sposób pełnoprawnego aktora geopolityki. Przykładem takiego formowanego na gruncie cywilizacyjnym mocarstwa jest Unia Europejska (Dugin 2012).

Prowadzi to do ostatecznego określenia tego, co powinno się rozumieć wspólnie przez „cywilizację”. Zdaniem Dugina jest to określenie szerokiego oraz stabilnego geograficznie i kulturowo terytorium, zjednoczonego wokół wspólnych wartości duchowych, stylistyki, cech psychologicznych oraz doświadczeń historycznych. W kontekście XXI wieku ma oznaczać strefę stabilnego i utrwalonego stylu socjokulturowego, często związanego z religią. Granice cywilizacji najczęściej są szersze niż granice państw. Mogą też dzielić jedno państwo na dwie strefy cywilizacyjne (np. Ukraina) (Dugin 2012).

Konflikt cywilizacji

Wobec tak postawionej analizy myśli Dugina dotyczącej cywilizacji, widać wyraźnie pewną nieuchronność konfliktu. Widać tutaj wyraźnie kilka jego płaszczyzn. Aby w pełni zrozumieć sedno konfliktu: cywilizacja morza – cywilizacja lądu/cywilizacja zachodnia – cywilizacja prawosławna (eurazjatycka), trzeba zwrócić uwagę na to, jak Dugin charakteryzuje obie te formacje i jakie wartości im przyporządkowuje.

Charakterystyka cywilizacji zachodniej

Dla potrzeb 4PT Dugin dokonuje swoistego określenia cywilizacji zachodniej. Jego zdaniem określone przez Huntingtona granice i cechy cywilizacji zachodniej są słuszne jedynie w pewnej części: zdaniem rosyjskiego autora zachód składa się bowiem z dwóch „przestrzeni”, których ekonomiczne, strategiczne i geopolityczne interesy stają się coraz bardziej rozbieżne. W istocie, cywilizacja zachodnia składa się z części „atlantyckiej” z USA, Wielką Brytanią oraz krajami Europy Wschodniej oraz części kontynentalnej (większość Europy Zachodniej), której jądrem są Francja oraz Niemcy. Kraje o orientacji kontynentalnej mają mieć według Dugina „większe ambicje niż bycie jedynie militarną trampoliną” (Dugin 2012: 157) dla Ameryki i mają ambicje wprowadzenia Europy jako równoprawnego aktora geopolitycznego dla Rosji i Stanów Zjednoczonych (Dugin 2012). Co ciekawe, w *Czwartej Teorii Politycznej* Dugin określa te dwie części właśnie jako odpowiedniki tellurokracji (świat anglosaski oraz Europa środkowo-wschodnia) oraz tallasokracji (Europa

Zachodnia) (Dugin 2012). Nadmienić tutaj należy, że Dugin rysuje nieco inny portret obu tych części świata zachodniego. W *Podstawach geopolityki* przewiduje możliwy sojusz Rosji z Niemcami jako „lądową częścią Europy”. Niemcy jako kraj o określonej misji cywilizacyjnej i wolny od wpływów amerykańskich miałby dokonać wraz z Rosją podziału stref wpływów w Europie Środkowej – państwa takie jak Polska, Litwa czy Czechy miałyby utracić suwerenność, a nawet integralność terytorialną i stać się częścią niemieckiej strefy wpływów (Kaczyńska 2013). W ten sposób przywrócone „cywilizacji lądu” byłyby tereny ciągnące teraz ku USA. Także w *Czwartej Teorii Politycznej* świat zachodni jest widziany przez Dugina zdecydowanie negatywnie. Wynika to z konfliktu nie tylko wartości, ale i idei. Zauważyć trzeba wyraźną tendencję rosyjskiego filozofa do spoglądania na zachód przez pryzmat trójcy: zachodnia cywilizacja – liberalna ideologia – dominująca rola USA. Jak twierdzi Dugin, liberalizm wygrał wojnę o duchową i intelektualną dominację w świecie zachodnim, a za pomocą USA próbuje rozprzestrzenić się na pozostałą część świata. Liberalizm jest wynikiem procesu historycznego, który zachodził w ramach tej cywilizacji. Przez pryzmat liberalizmu zdefiniować można główne wartości tego świata. W liberalizmie jednostka jest miarą wszystkich rzeczy, uznaje się świętość własności prywatnej, dąży się do zapewnienia równości szans jako prawa każdego człowieka, wierzy się w umowę społeczną jako podstawę dla wszystkich organizacji socjopolitycznych. Dla Zachodu charakterystyczne jest odrzucenie autorytetów moralnych, religijnych oraz społecznych, podział władz i kontrola wszystkich organów władzy, dążenie do budowy społeczeństwa obywatelskiego bez ras, ludów i religii, dominacja relacji ekonomicznych nad innymi formami polityki, przeświadczenie, że zachodnia ścieżka rozwoju jest uniwersalna i powinno się ją zastosować do każdej innej cywilizacji.

Szczególnie ta ostatnia kwestia budzi znaczny sprzeciw Dugina. Jego zdaniem zachodni świat cechuje nieodłączny rasizm wobec innych kultur: Europa rości sobie bowiem prawo do tworzenia uniwersalnych praw historii oraz stara się sztucznie stworzyć świat oparty na jego zasadach, narzucić innym krajom demokrację, parlamentaryzm, gospodarkę rynkową, kapitalizm, indywidualizm, prawa człowieka i „nieograniczony postęp technologiczny” (Dugin 2012: 188-189). Cywilizacja zachodu traktuje wszystkie inne kręgi kulturowe jako niedorozwinięte, niedoskonałe, wymagające dopracowania w drodze globalizacji i modernizacji. Modernizacja jest bowiem według zachodu równoznaczna z „westernizacją”, a więc wyrzeczeniem się własnej kultury i cywilizacji i przyjęcia wzorców zachodnich (Dugin 2012). Ciekawym wątkiem w myśli Dugina jest nieodłączne powiązanie zachodniej cywilizacji z rasizmem. Jego zdaniem rasizm może mieć różną postać: nie musi mieć charakteru takiego jak w narodowym socjalizmie lub rasizmu dotyczącego ludzi o innym kolorze skóry. Rasizm może także mieć charakter kulturowy, cywilizacyjny, technologiczny, społeczny (np. uznawanie w duchu protestantyzmu, że bogaci zostali błogosławieni zamiast biednych), ekonomiczny oraz ewolucyjny (rasizm oparty o czynniki biologiczne). Zdaniem Dugina, zachodnia cywilizacja nie jest w stanie poradzić sobie ze wskazanymi tutaj formami rasizmu, prowadząc coś w rodzaju „polowania na czarownicę”. Jego uosobieniem ma być poprawność polityczna, która została przekształcona w totalitarny system polityczny i czysto rasowego wykluczenia. Ponadto ciągle pojawiają się nowe formy rasizmu: wynikają one z mody i pewnego „kodu prestiżowego”.

Trendy te nakładane są przez osobowości telewizyjne, celebrytów, posiadaczy nowoczesnych technologii. Zgodność z tymi trendami może być uznawana za wyraz nowej segregacji rasowej. Rasistowska ma być sama idea postępu: zakładając, że przyszłość będzie na pewno lepsza od przeszłości, dokonuje się dyskryminacja osób żyjących w przeszłości – jest to pewnego rodzaju moralne ludobójstwo dokonane na poprzednich pokoleniach (Dugin 2012). Podstawowy grzech zachodu Dugin przedstawia jeszcze w *Podstawach geopolityki*. Zachód dąży bowiem do budowy świata jednobiegunowego, w którym Rosja będzie otoczona, a jej tożsamość stopniowo niszczone (Дугин 2000). Podobnie ofiarą zachodu stać się mają pozostałe cywilizacje, również poddane naciskowi dominującej i zdaniem Dugina – szkodliwej – idei liberalnej. Dugin krytykuje też inne cechy liberalizmu: potępił fakt, że liberałowie proponują jedynie „wolność od”: rządu, odpowiedzialności za gospodarkę, klasy, kościołów i ich dogmatów, więzów etnicznych oraz wszelkich form kolektywnej tożsamości (Dugin 2012). Zdaniem Dugina liberalizm odesłał do lamusa kategorie takie jak przynależność narodowa czy religijna (Dugin 2012). W kontekście rosyjskiego kolektywizmu oraz przekonania o roli prawosławia jako prawdziwego chrześcijaństwa i nosiciela Prawdy, taka konstatacja musi być odbierana jako kolejny wyraz negatywnej oceny zachodu. Ograniczenie wpływu cywilizacji zachodu, tallasokracji i liberalizmu może być w sferze politycznej – tylko odtworzone Imperium Eurazjatyckie oparte na cywilizacji prawosławnej, w sferze ideologii – Czwarta Teoria Polityczna, zaś w sferze wartości – wartości tellurokratyczne.

Charakterystyka cywilizacji prawosławnej (eurazjatyckiej, tellurokratycznej)

Konieczne jest dokonanie spostrzeżenia, że Dugin różnie określa krąg kulturowy, którego centrum ma być Rosja. W *Czwartej Teorii Politycznej* jest to cywilizacja prawosławna. W *Podstawach geopolityki* i *Geopolitica postmoderna* nazywa je tellurokacją albo zgodnie z duchem neoeurazjatyizmu – cywilizacją Eurazjatycką (Дугин 2007). Wszystkie należy jednak traktować jako pojęcia tożsame.

Niezależnie od nazwy wskazać trzeba, że cywilizacja ta nie obejmuje jedynie słowiańskiego prawosławia, ale także inne grupy etniczne, takie jak ludy turańskie, syberyjskie oraz kaukaskie, często wyznające islam. Islam jest jego zdaniem bardzo ważnym elementem Eurazji. Cywilizacja prawosławna jest w wizji Dugina jest inkluzyjna (co koresponduje z jego pierwotnie wyprowadzoną definicją cywilizacji). Islam oraz ludy syberyjskie, organicznie, historycznie oraz kulturowo związane z Rosją stanowić mają zabezpieczenie oryginalności eurazjatyckiej kultury (Massaka 2001). Należy też zwrócić uwagę na to, jak Dugin rozumie prawosławie oraz jakie są jego zdaniem cechy prawosławnej cywilizacji. Prawosławie nie jest bowiem religią, ale czymś szerszym – tradycją. „Prawosławie jest tradycją, katolicyzm jest religią. Tradycja jest zdolna wchłaniać w siebie elementy innych wierzeń religijnych bezkonfliktowo. Religia wchodzi natomiast z innymi wierzeniami w konflikt” (<http://fronda.pl> 2016). W ten sposób, jako tradycja, jest podstawą cywilizacji eurazjatyckiej.

Jakie cechy ma cywilizacja prawosławna (eurazjatycka)? Dugin nie daje odpowiedzi wprost, rysując ją bardziej w opozycji do świata zachodniego. Zgodnie z tym podejściem cywilizacja ta jest cywilizacją opartą na tradycji. Obce są jej ideały demokracji i praw

człowieka. Z pewnością można tutaj wyróżnić cechy takie jak przewaga ducha nad materią, kolektywu nad jednostką, ekonomicznej równości. W cywilizacji rosyjskiej dominują abstrakcyjne idee dla idei, a nie dla ich praktycznych efektów. Pewne cechy cywilizacji eurazjatyckiej zostały przekazane także w *Geopolitica postmoderna* jako „zasady eurazjatyckiego postmodernizmu”. Wśród nich wymieniono m.in. przyjęcie państwa narodowego w miejsce globalizacji, tradycyjnej rodziny zamiast związków jednoptciowych, swobody operacji transpłciowych czy klonowaniu; kolektywizm przeciw atomizacji społeczeństwa; świat pracy i rzeczy przeciw światu obrazu i ekranowej falsyfikacji; realna ekonomia przeciw finansizmowi i „wirtualności ekonomiki” (Дугин 2007: 31).

Eurazja ma także – co bardzo istotne – wymiar metafizyczny. Widać to szczególnie we wspomnianej publikacji *Geopolitica postmoderna*. Przeczytać tam można, że globalizacja czy modernizacja to przejawy działania sił „wrogów Boga”. Przeciw nim stanąć muszą ludzie jako „towarzysze broni aniołów”. Według Dugina człowiek musi stanąć po którejś ze stron – i w przypadku Eurazjatów jest to strona Archanioła Michała, dowódcy wojsk anielskich. W celu dołączenia do tej walki dobra ze złem konieczna jest nowa ocena wszystkich wartości, zmiana paradygmatu świata na archanielski paradygmat ducha i wieczności. Za Heideggerem stwierdza on, że nastał czas, by przenieść wagę z rąk handlarza – do rąk Archanioła właśnie (Дугин 2007). Jak sam pisze: „Eurazjatycka glosolalia narodów, kultur i tradycji – to trzepot skrzydeł anioła” (Дугин 2007: 33).

Dugin pewien wyraz swojej wizji kultury rosyjskiej dawał w wywiadach i artykułach prasowych. W wywiadzie dla tygodnika „Der Spiegel” wskazał na kilka cech, które różnią Rosję od Europy i cywilizacji Islamu: podczas gdy w Europie prawa człowieka dominują nad prawami kolektywu, w Islamie – prawo religijne jest ważniejsze nad prawami człowieka, tak w Rosji najważniejsze są prawa kolektywne. Dał też wyraz inkluzyjnemu, jego zdaniem, charakterowi prawosławia: zdaniem Dugina Rosjanie nie mogą być nacjonalistami, bo nigdy nie byli narodem. Gdy mówią o „swoich” nigdy nie rozumieją przez to komponentu etnicznego – zarówno Uzbegy, Czeceńcy, ludy tureckie i mongolskie, jeżeli chcą stać się częścią prawosławnej kultury, mogą do niej dołączyć (<http://inosmi.ru> 2016). W innym artykule uznaje, że Rosja w momencie aneksji Krymu weszła na wyższy poziom – z kraju stała się cywilizacją, równoprawną Zachodowi oraz samoistną. Rosja od średniowiecza prowadzi z cywilizacją zachodnią dyskurs nie jak między państwami, a w wymiarze dyskursu cywilizacji. W tym wymiarze należy też odczytywać konflikt w czasie zimnej wojny – sekularyzacja na zachodnie wytworzyła kapitalizm, na wschodzie – komunizm. Zimna wojna była właśnie kolejnym starciem dwóch cywilizacji, tym razem w wersji zsekularyzowanej. Odrodzenie cywilizacji rosyjskiej oznacza dla Dugina m.in. perspektywę odejścia od rozumienia demokracji jako jakiegoś systemu rządów różnego rodzaju mniejszości. Jest to konserwatywny system wartości, nowa merytokratyczna rosyjska elita, prawosławna tożsamość i powrót do Tradycji (pisanej z wielkiej litery) obejmującej także tradycje przyjaznych Rosji narodów, koniec kiczowatej kultury rozrywkowej i zwrócenie się ku wartościom duchowym. Ale przede wszystkim – odejście od ustroju kapitalistycznego (<http://argumenti.ru/> 2016).

Pomijając wątki ezoteryczne, wizja rosyjskiej cywilizacji nie różni się znacząco od tradycyjnie obecnej w rosyjskiej myśli poli-

tycznej wizji „rosyjskości”, budowanej w opozycji do zachodu: można wskazać tutaj na pewną dychotomię między materialistycznym zachodem a rosyjską duchowością, wiarą, pokorą (Nadskakuła 2013) czy zachodnim indywidualizmem i atomizacją społeczną przeciw kolektywizmowi (<http://argumenti.ru/> 2016) itp.

Zderzenie cywilizacji

Tak wyrysowane linie podziału wyraźnie wskazują na nieuchronność konfliktu między cywilizacją morza – zachodem a cywilizacją lądu – reprezentowaną przez Eurazję (Rosję), którą zasadniczo powinny wesprzeć inne cywilizacje dla własnego dobra – inaczej staną się ofiarą zachodniej dominacji politycznej i kulturowej.

Po pierwsze, wojnę cywilizacji rozpatrywać należy na gruncie konfliktu między cywilizacją, według Dugina, dominującą i agresywną – tj. zachodem a cywilizacjami peryferyjnymi, będącymi tego ataku ofiarą – czyli wszystkimi pozostałymi, przy niejako kierowniczej roli Rosji, biorącej pod swą ochronę podmioty niesprawiedliwie traktowane na arenie międzynarodowej oraz w stosunkach gospodarczych. W oparciu o ten swoisty sojusz, powstać powinien wielobiegunowy świat, urządzony w oparciu o poszczególne cywilizacje. Byłaby to alternatywa wobec globalizacji na wzór zachodni (a właściwie – amerykański). Być może czynnik ten jest wyrazem pewnego strachu Dugina przed stanieniem się przez Rosję jedynie pewnymi peryferiami cywilizacji zachodniej (Rampton, Maguire 2011). Co więcej, cywilizacja prawosławna jest tolerancyjna i inkluzywna, natomiast zachód pragnie zniszczyć inne cywilizacje, jest agresywny i w swej naturze rasistowski.

Ważną cechą zderzenia cywilizacji jest jego nieuchronność. Według Dugina stanowi konieczność dziejową zdeterminowaną szeregiem czynników. Pierwszy z tych czynników to geografia: cywilizacja morza dąży do okrążenia i zniszczenia cywilizacji lądu. Wynika to z jej ekspansywnego i rasistowskiego charakteru, który nakazuje traktować każdą cywilizację jako gorszą, prymitywną. Stąd postulowana przez świat zachodni „modernizacja” to tylko „westernizacja”, zębna dla systemu wartości i myślenia jej „ofiara”. Po drugie, jest to też konflikt wartości i światopoglądów, wśród których na czoło wysuwa się bardzo negatywny stosunek do idei liberalnej, jako mającej niszczyielski wpływ na społeczeństwo. Idei tej cywilizacja lądu musi się przeciwstawić, chociażby próbując sformułować 4PT, którego elementem składowym ma być światopogląd eurazjatycki (Dugin 2012). W ten sposób świat mogłyby przeniknąć nowe, lepsze wartości, oparte o pierwiastki duchowości oraz oddalone widmo zniszczenia poszczególnych kultur i cywilizacji przez ekspansywny Zachód. Po trzecie, konflikt ten ma też charakter metafizyczny. W ujęciu Dugina wojna cywilizacji ma cechy walki dobra ze złem, wojsk Archanioła Michała z Antychrystem. Konflikt ten rozstrzygnąć ma losy świata – czy tryumf odniesie cywilizacja prawosławna (siły Prawdy), czy też cywilizacja Zachodu (jednobiegunowy świat rządzony przez Antychrysta). Stąd jest rzeczą niezbędną dla całego świata, nie tylko prawosławia, postawienie zasadniczej tamy temu duchowemu zagrożeniu. Z tym wiąże się też kolejna sfera konfliktu, którą jest fakt rzekomej misji dziejowej przeznaczonej Rosjanom przez Boga, a zdeterminowanej prawosławną wiarą i położeniem geograficznym. Misją Rosji jest bowiem niesienie światu Prawdy.

Kolejną cechą zderzenia cywilizacji w ujęciu Dugina jest w gruncie rzeczy jego permanentność: tallasokracja od wieków walczy w różnej formie z tellurokracją. Niejako analogicznie cywilizacja rosyjska musi się zmagać z ciągłymi atakami ze strony Zachodu, dążącego do jej zniszczenia. Ten permanentny konflikt wcale nie minął po zimnej wojnie, nabrał jedynie nowej formy i dalej musi być kontynuowany. Konflikt ten jest ponadto konfliktem obronnym – to wszystkie cywilizacje bronią się przed narzuconą z zachodu dominacją i agresją kulturową. Cywilizacja morza jest bowiem cywilizacją ekspansji.

Oznacza to, że wojna cywilizacji zasadniczo wyznacza cały sens dziejów. Należy jednak zauważyć, że Dugin nie jest do końca konsekwentny: tak naprawdę wobec niektórych państw nie przeszkadza mu ani ich tallasokratyczny charakter (Japonia) ani wyznawany przez jej mieszkańców liberalny światopogląd (Niemcy). Jednocześnie odrzuca możliwość porozumienia z Chinami, klasyfikowanymi jako przykład cywilizacji lądu. Można dojść do wniosku, że wszystkie te argumenty uzasadniać mają prostą identyfikację wroga cywilizacji rosyjskiej, jakim są USA oraz kraje znajdujące się pod ich wpływem (Wielka Brytania, Europa Środkowo-Wschodnia, Turcja). Inne podmioty, w zależności od ich nastawienia do USA, mogą być oceniane przez Dugina jako potencjalni sojusznicy. To Ameryka bowiem jawi się jako kolejna siedziba „Antychrysta”.

Podsumowanie

Geopolityki Aleksandra Dugina nie powinno się rozumieć jako geopolityki *sensu stricto*, lecz jako formę filozofii i światopoglądu. Częścią tej filozofii jest swoisty determinizm dziejowo-przestrzenny, zgodnie z którym świat od wieków jest areną zdeterminowanej geograficznie i metafizycznie walki między cywilizacją lądu a cywilizacją morza. Konflikt cywilizacji to nieodłączony element myśli filozoficznej oraz politycznej Dugina i stanowi klucz jego teorii geopolityki a w dużej mierze także do zrozumienia *Czwartej Teorii Politycznej*. Jego ideologie mają stanowić pewną opozycję względem postulowanych w świecie zachodnim wizji „końca historii” czy „wojny cywilizacji”.

Jakkolwiek nie należy przeceniać znaczenia Dugina wśród rosyjskich elit, to pewna popularność i nośność jego ideologii może pomóc lepiej zrozumieć politykę prowadzoną przez Federację Rosyjską oraz współczesną rosyjską myśl polityczną. W dużej mierze Dugin pokazuje strategiczne cele, do których powinna dążyć Rosja, częściowo kształtując także stosowaną retorykę oraz konieczny sposób działania. Można zauważyć, że Rosja nie ma interesów, lecz realizuje misję. Nie uznaje tak naprawdę stosunków międzynarodowych, jedynie międzycywilizacyjne, w których cywilizacja jest niemal równoznaczna z jakimś dominującym mocarstwem. Prawo międzynarodowe czy zasady gospodarki światowej nie stanowią po prostu zasad, reguł gry, lecz jakąś narzuconą przez świat zachodni formę ucisku pozostałych cywilizacji. W rozumieniu Dugina, znajdujemy się na początku walki o zrzućenie tego rzekomego ucisku. Większość instytucji świata atlantyckiego wydaje się przy tym być na stałe postawiona w opozycji do „wojsk Michała Archanioła”.

Źródłem finansowania badań i artykułu były środki własne autora.

Bibliografia

1. Aptekman M., (2006) *Kabbalah, Judeo-Masonic Myth, and Post-Soviet Literary Discourse: From Political Tool to Virtual Parody*, "The Russian Review" nr 4.
2. Bassin M., Glebov S., Laruelle M., (2015) *What Was Eurasianism and Who Made It?* [w:] Bassin M., Glebov S., Laruelle M., (red.), *Between Europe and Asia. The Origins, Theories, and Legacies of Russian Eurasianism*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
3. Дугин А., (2000) *Основы Геополитики*, Москва: АРКТОГЕЯ-центр.
4. Дугин А., (2007) *Геополитика постмодерна*, Санкт-Петербург: Амфора.
5. Dugin A., (2012) *The fourth political theory*, Moscow: Euroasian Movement.
6. Дугин А., (2014) *Цивилизация России: Юго-Восток или смерть*, <http://argumenti.ru/politics/2014/04/332497> [05.11.2016].
7. Dugin A., (2016) *Czekam na Iwana Groźnego*, <http://www.frona.pl/a/aleksander-dugin-czekam-na-iwana-groznego,45653.html> [27.10.2016].
8. Eberhardt P., (2005) *Rosyjski eurazjatyzm i jego konsekwencje geopolityczne*, „Przegląd geograficzny” nr 2.
9. Eberhardt P., (2010) *Koncepcje geopolityczne Aleksandra Dugina*, „Przegląd Geograficzny” nr 2.
10. Gołąbek B., (2012) *Lew Gumilow i Aleksander Dugin. O dwóch obliczach eurazjatyizmu w Rosji po 1991 roku*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
11. Jean C., (2003) *Geopolityka*, Wrocław: Ossolineum.
12. Kaczyńska K., (2013) *Koncepcja neo-eurazjatyizmu Aleksandra Dugina*, „Nowy Prometeusz” nr 5, <http://nowyprometeusz.pl/koncepcja-neo-eurazjatyizmu-aleksandra-dugina/> [27.10.2016].
13. Kotlarski G., (2000) *Zagadnienie cywilizacji Zachodu w rosyjskiej myśli historyzoficznej* [w:] Kraszewski P., (red.), *Cywilizacja Rosji imperialnej*, Poznań: Instytut Wschodni Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
14. Laruelle M., (2006) *Aleksandr Dugin: A Russian Version of the European Radical Right?* "Kennan Institute Occasional Papers" nr 294.
15. Laruelle M., (2008) *Russian Eurasianism. An Ideology of Empire*, Washington: Woodrow Wilson Center Press.
16. Laruelle M., (2015) *Conceiving the Territory. Eurasianism as a Geographical Ideology* [w:] Bassin M., Glebov S., Laruelle M., (red.), *Between Europe and Asia. The Origins, Theories, and Legacies of Russian Eurasianism*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press.
17. Madejski D., (2011) *Pocatunek mongolskiego księcia. Eurazjatyzm Rosji w myśli Aleksandra Dugina*, <http://geopolityka.net/pocalunek-mongolskiego-ksiecia/> [08.10.2016].
18. Massaka I., (2001) *Eurazjatyzm. Z dziejów rosyjskiego misjonizmu*, Wrocław: Funna.
19. Nadskakuła O., (2013) *Kategorie „swój” i „obcy” w rosyjskim myśleniu politycznym*, Kraków: Księgarnia Akademicka.
20. Neef Ch., (2014) *Дугин: На Западе все расцвело*, <http://inosmi.ru/russia/20140716/221706180.html> [05.11.2016].
21. Nowak A., (2004) *Od imperium do imperium. Spojrzenia na historię Europy Wschodniej*, Kraków: Arcana.
22. Rampton V., Maguire M., (2011) *Russia on edge: centre and periphery in contemporary Russian culture*, "Studies in East European Thought" nr 2.
23. Sawin L., (2016) *O potrzebie czwartej teorii politycznej*, <http://4pt.su/ka/node/201> [30.10.2016].
24. Shlapentokh D., (2007) *Dugin Eurasianism: A Window on the Minds of the Russian Elite or an Intellectual Ploy?* "Studies in East European Thought" nr 3.
25. Sykulski L., (2014) *Koncepcja Radykalnego Podmiotu i „czwarta teoria polityczna” Aleksandra Dugina*, „Przegląd geopolityczny” tom 8.
26. Tolstoy A., McCaffray M., (2016) *Mind Games: Alexander Dugin and Russia’s War of Ideas*, <http://www.worldaffairsjournal.org/article/mind-games-alexander-dugin-and-russia%E2%80%99s-war-ideas> [24.11.2016].
27. Wachnicki M., (2016) *„Szalony filozof” Putina stracił pracę w niewyjaśnionych okolicznościach. Zabijajcie, zabijajcie i zabijajcie Ukraińców*, http://wyborcza.pl/1,76842,16257547,_Szalony_filozof__Putina_stracil_prace_w_niewyjasnionych.html [24.11.2016].
28. Wojnowski M., (2014a) *Aleksander Dugin a resorty siłowe Federacji Rosyjskiej. Przyczynek do badań nad wykorzystaniem geopolityki przez cywilne i wojskowe służby specjalne we współczesnej Rosji*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 10.
29. Wojnowski M., (2014b) *Terroryzm w służbie geopolityki. Konflikt rosyjsko-ukraiński jako przykład realizacji doktryny geopolitycznej Aleksandra Dugina i koncepcji „wojny buntowniczej” Jewgienija Messnera*, „Przegląd bezpieczeństwa wewnętrznego” nr 11.